

Joó Rudolf: Nemzeti és nemzetiségi önrendelkezés, önkormányzat, egyenjogúság

„A pusztán nemzetiségi lét nem cél és nem érték. A nemzetiség holt napi távollatái azonban csak abban az esetben bontakozhatnak ki biztalan, ha egyedeiként és közösségként a szocialista-humanista eszmények és értékek jegyében alakíthatja sorsát.”

GÁLL ERNŐ

Példás mértéktartással, nagy tárgyi tudással, de határozott eréllyel, ha a betiltott nemzetekről van szó, Joó elsőként foglalta össze magyar nyelven kézikönyvében azokat a változásokat, melyeket a 19—20. században megélt a ma — hozzávetőleges számokkal kifejezve — 200 országban élő 2—3000 nemzeti, nyelvi és vallási kisebbség.

Még a bevezetőben leszögezi, hogy a címben felsorolt jogelvek meg nem valósulása veszélyezteti a nemzetközi békét, szembenáll a szocializmus alapvető értékeivel, és egyben az Európában legnagyobb kisebbségi diaszpórájú magyarság nemzeti érdekeit is sérti, csökkentve a határon túli nemzetiségek megmaradásának esélyeit.

Joó politológusként és a nemzetiségi jogok szakértőjeként a nemzetfejlődés és a nemzetiségpolitikai szemléletmód változásának vázlatos történelmi áttekintését is szükségesnek érzi. Ebben a tekintetben főként a kelet-európai térséget veszi szemügyre: a kossuthi koncepció alakulását, Jászi dunai gondolatát, az ausztromarxisták és Neumann elképzeléseit, a Tanácsköztársaság modern nemzetfelfogását és nemzetiségpolitikai törekvéseit, az önkéntességet és a szabad nemzeti fejlődést magában foglaló lenini önrendelkezési jog biztosítását soknemzetiségű államok esetében.

A szerző fontos fogalmakat tisztáz, így az önrendelkezés lényegét, amelyet elsősorban az *önálló államisággal nem rendelkező* nemzetiségek törekvéseivel világítja meg. Megkülönböztet: *belső etnopolitikai önrendelkezési jogot*, ami azt jelenti, hogy a kisebbség az adott államon belül politikai, gazdasági, kulturális autonómiát élvez (például a Magyar Népi Szövetség által biztosított érdekképviselés 1944—48 között Romániában), és *külső etnopolitikai önrendelkezési jogot*, amelynek alapján a nemzetiség maga határozza meg — például népszavazással —, hogy melyik államhoz kíván tartozni. A kettő összefüggését mutatja az a tény is, hogy asszimilációs, beolvadást szorgalmazó politika hatására valamely nemzetiség az első kategóriából a másikba csúszhat át.

Az első világháború után a nemzeti államok létrejötte történelmi szükségszerűség volt, a békeszerződések azonban az etnikai elv semmibevételével újratemtették a nemzetiségi kérdést. Ahogy Bajcsy-Zsilinszky írta: „a Nagy-Négyek oly könnyű kézzel, s annyira minden felsőbbrendű államférfiúi megfontolás nélkül döntöttek egész Közép-Európa sorsáról, mintha csak afrikai kisebb gyarmat ügyének elintézéséről lett volna szó.”

A két világháború között a kommunista mozgalom nem ismerte el a versaillesi békerendszer, az JKP 1923-ban, az RKP 1928-ban határozatban mondta ki a lenini önrendelkezési elv érvényesülésének szükségességét egészen az államtól való elszakadásig. Ezzel szemben a hivatalos politikában ellentétes gyakorlat érvényesült: a nacionalizmus és a sovinizmus ismét államhatalmi szintre emelkedett. Ezt a szerző egyformán elutasítja, legyen szó a kisebbségek és a kis nemzetek jogait megrövidíteni akaró szentistváni gondolatról, a dákorumán kontinuitás-

elméletről, a csehszlovákizmusról, vagy a szerb—horvát—szlovén „háromtörzsű egy nemzet” eszméről. Jó párhuzamot von az 1920-as és 1947-es békeszerződések, és egyben a mindenkori asszimilációs, homogenizáló, elnemzetietlenítő politikák közt. Közép-Kelet-Európa 1945 utáni helyzetéről szólva leszögezi, hogy a térségben számos biztató jelenség mellett az erőszakos kitelepítések, áttelepítések, a kollektív felelősségre vonások súlyos sebeket is okoztak; néhol erőszakosan s radikálisan megváltoztatták a nemzetiségi arányokat; az értelmiségiek és a képzett rétegek eltávolításával eltorzították néhány nemzetiség (például a csehszlovákiai magyarság) társadalmi struktúráját.

Kevésbé ismert kérdésekről tájékoztatnak azok a fejezetek, ahol a szerző a közigazgatási centralizációval és az ipari civilizáció uniformizáló hatásával sikeresen szembeszálló nyugat-európai mozgalmakról ad áttekintést; vagy a harmadik világban napjainkban végbemenő nemzeti integrációs vagy dezintegrációs (szeparatista) jelenségekkel ismertet meg minket.

A két világháború között a Népszövetség és a kisebbségi szerződések lehetővé tették a nemzetiségellenesség legkirívóbb eseteinek nyilvános bírálatát és ez a körülmény az európai szélsőjobboldal hatalomra kerüléséig némileg visszatartotta az államokat attól, hogy a területükön élő népcsoportokkal szemben szélsőséges módszereket alkalmazzanak. A második világháború után, zömmel nyugati befolyásra, a nemzetközi szerződések nem szavatolták a nemzeti kisebbségek jogvédelmét. Csak az 1960-as években indult meg az a folyamat — az ENSZ ljubljanai és ohridi szemináriumával, a kisebbségvédelmi és diszkriminációellenes bizottság kérésére készült, úgynevezett Capotorti jelentéssel —, amely a kollektív nemzetiségi jogok fokozottabb elismertetése irányában hatott, anélkül azonban, hogy a kisebbségek nemzetközi jogi helyzetén alapvetően változtatott volna.

Jóó Rudolf evvel a témakörrel kapcsolatban leszögezi, hogy a nemzetiségi kérdés nem csak az illető ország belügye, hanem egy-egy térség közös ügyévé is válhat. A sorsával elégedetlen kisebbség nyugtalanságot vált ki az anyanemzet társadalmában, s hátrányosan befolyásolja az államközi kapcsolatokat is. A hivatalos és magánutazások könnyítése, a kulturális kapcsolatok fejlesztése, a sajtótermékcseré és a határmenti gazdasági együttműködés fokozása az államközi kapcsolatrendszer és a kisebbségek helyzetét egyaránt javítja.

A szerző az utolsó fejezetben foglalja össze a *kisebbségi-nemzetiségi egyenjogúság megvalósításának feltételeit és módszereit*. A nemzetiségek helyzetét véleménye szerint döntően két tényező befolyásolja: az illető ország politikája és a kisebbség önmegtartó ereje. Ami az előbbit illeti, Capotorti 1977-es jelentésében négy — pluralista, integrációs, asszimilációs és szegregációs — típusú nemzetiségpolitikát említ; Jóó napjainkról szólva, a kisebbségi azonosítás megőrzését biztosító integrációs, és a nemzeti sajátosságot megszüntetni akaró asszimilációs politikát nevezi a leggyakoribbnak. (Az utóbbi a nemzetközi figyelem miatt gyakran burkoltan — például szóbeli utasítások formájában — van jelen.) A szerző ezzel kapcsolatban kijelenti, hogy az erőszakos beolvasztó és a fasiszta megsemmisítő politika egy eszmei töről fakad: „népeket gázkamrában és iskolapadban is el lehet pusztítani, ebben rejlik az emberi és a nemzetiségi jogok lényegi összefüggése”.

A nemzetiségpolitika felelősségét Beke György írói nyelven így foglalta össze: „nem a nemzetiségtől függ a nemzeti kérdés alakulása, a jogegyenlőség mennyisége és minősége... ezért igazán tenni a többségi nép tud, ez az ő becsületbeli ügye”. Jászi szerint a nemzetiségi kérdés a demokrácia archimedesi pontja, Petru Groza és Balogh Edgár úgy vélte: a demokrácia próbaköve, illetve Fábry Zoltán szavaival: annak tükörképe. Jóó Rudolf nyomatékosan azt húzza alá, hogy az adott társadalom fejlettségi szintjének, európaiságának fokmérője.

Ez után az úttörő vállalkozás után választ kapunk talán a jövőben — tőle vagy mástól — azokra a kérdésekre is, amelyeket a szerző a jelen munkában csak érintetett, amelyek azonban minket, közép-európaiakat, erősen foglalkoztatnak: miért nem váltak be a föderációs tervek a harmincas években, s miért kerültek le a napirendről 1945 után; és hogy milyen szerepet játszottak a nemzetiségiek a baloldali mozgalmakban ezen a tájon? (*Kossuth.*)

LIPCSEY ILDIKÓ